

Ismeretlen Petőfi-ereklyék és újabb adatok a család történetéhez

A gyomai evangélikus temetőben egyszerű fehérmárvány-sírkő áll a következő felirattal:

ITT NYUGSZIK
Schneider Erzsébet
élt 69 évet
meghalt 1893. február 24.
Béke hamvaira
Emeltette nevelt lánya:
Róza

Petőfi István nyomain járva jutottam el ide: a felvilágosítást a költő-öccs hagyatékának kései örököse, *őzv. Csizmadia Lászlóné sz. Kertész Róza*, Kisújszállás, Kossuth Lajos u. 14. sz. alatti lakos adta. A gyomai temetőben nyugvó Schneider Erzsébet – aki elsőnek költözött ebbe a temetőbe – volt az az asszony, akinek oly nagy szerep jutott Petőfi István furcsa házasságának – és egész életének – történetében.

Ismeretes, hogy miután Petőfi István 1857 májusának végén megszabadult a katonai utószolgálatától, három hónapig Pesten inaskodott Czimmermann Samu ügyvédi irodájában, majd nevelői állást kapott Dános-pusztán *Gaylhoffer János* földbirtokos két fia, Mihály és Gyula mellett. Itt szeretett bele a család leányába, *Antóniába*; társadalmi állása miatt viszont a házasságról szó sem lehetett, s Antónia kívánságára a lánykérés is ismétetlen elmaradt.

Petőfi István életrajzírója, *dr. Bajza József*, akinek műve 1909-ben jelent meg a Petőfi Könyvtár XVII. füzeteként, s bár az roppant hiányos, fél évszázad óta újszólván semmit sem tett hozzá a Petőfi-irodalom, – úgy tudja, hogy ez a szerelem titok volt, csupán Gaylhoffer veje, *Böhm János* (Petőfi István egykori fogolytársa, aki számára a nevelői állást is szerezte) és felesége tudott róla. Ezzel szemben a családi hagyomány szerint a házasság ügye Gaylhoffer és a nevelő között szóba került, s ez alkalommal a leendő após nemcsak bizonytalan egzisztenciáját és vagyontalanságát hányta szemére, hanem azt is, hogy börtönviselt ember (ámbár a másik vő is az!). Minden bizonnyal ennek az incidensnek is szerepe lehetett abban a – Petőfi István versci bizonyossága szerint igen keserves – válásban, mely 1858 őszén következett be. Ekkor Petőfi István – Szendrey Ignác közvetítésével – Geisst Gáspár csákoki uradalmában kapott alkalmazást, ahol mint gazdatiszt – elsősorban a korszerű és kitűnően jövedelmezett juhtenyésztés révén – az uradalmat felvirágoztatta, s maga is tekintélyes vagyongára tett szert. Közben egyre írogatta leveleit Antóniának, míg végre 1863-ban a Gaylhoffer-szülők látva, hogy leányuk nem hajlandó máshoz nőül menni,

beleegyeztek a házasságba; „kénytelen kellelten” – írja Bajza dr. az akkor már igen beteges öregúrról.

A házasság történetével kapcsolatban özv. Csizmadia Lászlóné emlékezete megőrizte azt a nem is jelentéktelen részletet, hogy a beteg – és leánya sorsán aggódó – Gaylhoffer János maga szólította fel levélben Petőfi Istvánt, hogy „amennyiben úri ember, és szavát állja”, vegye feleségül Antóniát. A házasságot 1863 decemberében Alsó-Nyáregyházán kötötték meg, Sárkány Sámuel, Petőfi Sándor egykori diákcimborája, a későbbi evangélikus püspök előtt. A továbbiakban Bajza életrajzát idézem:

„És most jön a tragikus fordulat. Öt évi küzdelem után végre egyesültek, és Antónia a házasság nyolcadik hetében örökre elhagyta urát. A vétkes Petőfi István volt, de a baj alapoka az a hosszú öt évi várakozás. A pusztai magányban egy asszony kerítette hatalmába Petőfi István érzékeit, s a szívtelen teremtés nem engedte szabadulni martalékát a házasság után sem. Petőfi István gyöngye volt, s mikor a mit sem sejtő fiatal asszony a dologra rájött, azonnal távozott Csákoról – édesatyja halálos ágyához. Petőfi István évekig irogatta feleségének bocsánatért esdő leveleit, de hiába! Bár törvényesen nem váltak el, soha többé nem találkoztak.”

A „szívtelen teremtés”-nek aposztrofált pusztai asszonynak, Schneider Erzsébetnek, aki kulcsárnő volt Geisstéknél, nevét elhagyja az életíró, s azt nem is írták le soha a család történetét kutató irodalomban. Mi sem nyilvánvalóbb, hogy Petőfi István házasságának történetét *csak az egyik*, a Gaylhoffer-féle meghallgatásának alapján tartották számon. A „másik fél” meghallgatására, azaz a még ellenőrizhető tények felkutatására és megvizsgálására még csak most kerül sor, 1963-ban. Nem tudhatjuk, hogy Petőfi István házassága előtt meddig levelezett Antóniával, s együtt élt-e Schneider Erzsébettel; azt sem tudhatjuk, hogy a házasság után meddig tartott a levelezés, valamint azt sem, hogy milyen volt az együtt eltöltött nyolc hét? Petőfi István – mondja tovább a családi hagyomány – lovagias ember volt, feleségül vette Antóniát, de „hózzá se nyúlt, úgy küldte vissza az apjának, ahogy elhozta”. Nem tartotta volna korrektnek, ha él a férj jogaival. A hagyomány tudni véli azt is, hogy Petőfi István minden hónapban szép summát küldött feleségének nőtartás címén, de közben el akart válni tőle; erre azonban nem volt lehetősége. Az ok vizsgálata igen bonyodalmas és lényegében fölösleges lenne; egyébként is ma már ezek nagyrészt olyan ellenőrizhetetlenek, mint az, hogy Antónia tudott-e a házasság előtt Schneider Erzsébetről, azaz Petőfi István meglepetésszerű csalódást okozott-e neki?

Az viszont tény, hogy Antónia különválása után Petőfi István egészen 1880. május 1-én bekövetkezett hirtelen haláláig (szívroham vitte el) férj és feleség módjára *együtt élt* Schneider Erzsébettel; valószínűleg ingóságait is ráhagyta, melynek számos becses darabja *ma is* a család tulajdonában van. Együttélésük dokumentuma két aranyrámás olajfestmény ugyanolyan keretben, ugyanannak a művésznek a kezétől: ilyeneket a múlt században szinte minden módosabb házaspár festetett. A művész jelzése: „Gyulai László, Csákon, 1874”. Az egyik Petőfi István igen kifejező portréja, a másik Schneider Erzsébeté, akinek ruházatán és ékszerein vitathatatlan jómód, szürkés-zöld szemén, fekete haján, arcvonásain a fiatalabbkori szépség nyomai láthatók.

Hogy Petőfi István kit tekintett feleségének: Antóniát-e, akivel törvényes házasságot kötött, vagy a nála egy évvel idősebb Erzsébetet, akivel életét leélte, azt hagyatéki papírjainak rendszeres átvizsgálása alapján lehetne megállapítani. Bajza József dr. – nem tudni, kiknek közlése, esetleg milyen írásbeli dokumentumok alapján – ezt írja Petőfi István hagyatékáról: „Apróságait barátainak, dévaványai 400 holdas birtokát, melyet az utolsó években vett törlesztésre, feleségének, bátyja iratait pedig a Nemzeti Múzeumnak hagyta”. Petőfi István végrendeletét nem ismerjük; életírója azonban súlyos pontatlanságot követett el, mikor meg sem emlékezett Schneider Erzsébetről, aki – a meglévő dokumentumok alapján – az ingóságokat örökölte, s örökölte a még

akkor meglévő családi ereklyéket is. Őzv. Csizmadia Lászlóné közlése megerősíti, hogy Schneider Erzsébet földet nem örökölt Petőfi István után; örökölt ellenben 15 000 forintot, melyből az asszony haláláig meglehetősen jómódban élt.

Schneider Erzsébet Petőfi István halála után otthagya Csákópusztát és Gyomán telepedett meg; mint mondta, ha ő hazamegy szülőfalujába, ott csak „Snájdész Liszi” lesz (sváb születésű volt), Gyomán ellenben Petőfi Istvánné. A 15 000 forintból gyakran adogatott kamatra kölcsönöket: ez volt egyik jövedelmi forrása. Egyébként hogy Petőfi Istvánnal nem volt törvényes házasság, azt Csizmadia Lászlóné is csak később, idősebb korában tudta meg a ma is élő, őzv. Renner Péterné 84 éves mezőberényi lakostól (nagynénjétől), aki még igen jól emlékezik apósának elbeszéléseire: az öreg Renner, mint lóherélő, bejáratos volt a csáki uradalomba, és Petőfi Istvánnal, a gazdasízzal állandó kapcsolata volt.

A jólelkű és magányos Schneider Erzsébet Gyomán örökbe fogadta a vele egy utcában lakó Piltz György és Pfeiffer Erzsébet legnagyobb gyermekét, Rózát. A leány nála nőtt fel, és minden vagyonát (köztük a Petőfi Istvántól származó ingóságokat) örökölte. Ez azonban csaknem teljes egészében elúszott: Piltz Róza férjhez ment a türkevei születésű Debreczeny Jánoshoz, aki odahagyva a katonatiszti pályát, Nyüveden (Nagyvárad mellett) 400 hold földön mint bérlő gazdálkodni kezdett. Vállalkozása azonban pár éven belül teljes csőddel végződött, úgyszólván csak az maradt meg, amit az öreg Piltz György az árverés elől sebbel-lobbal székérre dobált; ekkor vészett el Petőfi István két teljes szobabútora: a zöld szalంగarnitúra, a nehéz, sötétre pácolt bútorköböl álló hálószoba, a plüssel bélelt, rojtos ágyterítők. A holdogtalan pár szinte menekülve érkezett Türkevére; Debreczeny János itt halt meg 1916-ban, mint a város rendőr-alkapitánya. Előbb azonban – mivel gyermekük nem volt – magukhoz vették Piltz Róza húgának, Magdolnának és Kertész Mibálnak két esztendőskorában árvaságra jutott leányát, Rózát: ő az ereklyék mai tulajdonosa, őzv. Csizmadia Lászlóné. Kertész Róza a Debreczeny-vagyonból (nevelőatyja szintén gyermektelen nagybátyjától) 80 hold földet örökölt; mint nevelőszülei mondogatták: „ezt a Petőfi-vagyon helyett kapod”; Debreczeny Jánost ugyanis mindig bántotta, hogy feleségét a szerencsétlen bérlettel mindenéből kiforgatta. „Így lettünk mi Petőfiék miatt kulákok” – teszi hozzá Csizmadiané Kertész Róza kissé tréfásan, kissé fanyaran. Nevelőanyja, Piltz Róza egyébként 1947-ben halt meg Kisújszálláson, 74 éves korában; Türkeven temették el férje mellé. Nevelt leánya minden ingóságát örökölte, így kerültek hozzá a mindmáig őrzött tárgyak, melyek Schneider Erzsébettől, illetve Petőfi Istvántól származnak.

A már említett két olajfestményen kívül birtokában van egy igen érdekes eljárással készült, üvegebe égetett festmény, mely szintén Petőfi Istvánt ábrázolja. A díszes, ovális aranykeretbe foglalt képen Petőfi István karosszékben ül, zsinóros dolmányban, ékköves gyűrűvel, óralánccal. Mind ezen, mind az olajfestményen igen jól látható, hogy – anyjával és bátyjával ellentétben – kék szeme van; ez Petrovics-örökség: apjuknak volt ilyen. A költő lobogó, nagy, fekete szemét anyjától örökölte, s haja színe, arcának vonásai is őrá emlékeztetnek; Petőfi István nemcsak kitűnő üzleti érzékével és gazdálkodó hajlamával, hanem külsejével is apjára ütött: fejformája inkább kerekded, haja, szakála, bajusza gesztenyebarna.

A hagyatékek egyik legérdekesebb darabja egy *Petőfi Zoltánról* készült, ugyancsak ismeretlen, kissé már megfakult fénykép, eredeti, síma, ovális keretében. Tizenhét, legfeljebb tizenkilenc éves korában ábrázolja a fiút, tehát a hatvanas évek közepe tájáról származik. Érdekessége, hogy minden eddig ismert fényképénél kifejezöbben mutatja apjának arcvonásait, sőt *mozdulatait* is: a keskeny, lazán tartott vállak, a kissé félrebillent fejtartás, a vékony, dacos, összezárt ajkak, a mélytűzű szemek, a kemény szálú, sötét, csaknem fésülhetetlen túskehaj – megdöbbentő hasonlatosságuk. Erről

az arcról még hiányoznak a későbbi züllöttség, egzaltáltság és betegség jegyei. E kép alapján közelebbinek és érthetőbbnek érezzük a felelőtlen rajongók által elkényeztetett, számtalanszor leitatott, szertelen és céltalan életmódba kergetett fiatalember tragédiáját. Ugyancsak Zoltánka szomorú emlékét őrzi egy levágott hajfürt és egy szalmaszál, papírból készült párnácskára erősítve, Petőfi István jól felismerhető, hitelesítő értékű kezeírásával: „*Petőfi Zoltán* haja és Szalmaszál a melyikből utoljára ivott”. Úgy látszik, a halott hajáról egy fürt levágása, s ereklyeként való megőrzése szokás volt: tudjuk, hogy 1849 májusában Sándor is levágott egy fürtöt halott anyja fejről, s azt tárcájában hordta haláláig. A hajfürt olyan egyenes, durva szálakból áll, amilyenek a fénykép is mutatja Zoltán haját; szinte egészen sötétbarna, csaknem fekete. A szalmaszál igen jól igazolja azoknak emlékezéseit, akik 1870. november 5-én reggel a haldokló, majd halott Zoltán ágyát körülállták *Dolinay Gyula* Sándor u. 12. sz. alatti lakásán. Tölkül tudjuk, hogy az utolsó időkben életereje és étvágya teljesen elhagyta, táplálkozni nem tudott.

Özv. Csizmadiáné olyan tárgyakat is őríz, melyek a családi hagyomány szerint a szülői házból kerültek Petőfi Istvánhoz. Ilyen egy igen jól megmunkált fenő-acél, ötvözött, díszesen kikalapált ezüst nyéllal: a mészárosok használtak ilyet a bárdok és kések élesítésére. Ezüst nyelébe hajdani tulajdonosa egy P-betűt karcolt; a fiú, vagy az apa keze nyoma ez? – nem tudni. (Az öreg Petrovics mészáros-bárdja egyébként a Petőfi Irodalmi Múzeumban van; Kéry Gyula gyűjtéseként került oda özv. Csilling Andrásné egykori dömsödi lakostól.) Az emléktárgy hitelessége valószínűnek látszik annyiban, hogy Petőfi István 1838-ban, apja vagyoni összeomlásakor a mészáros-mesterséget kezdte tanulni, abbahagyva tanulmányait; 1842-től 45-ig már önállóan vezette apja kunszentmiklósi mészárszékét, majd mikor az öreg 1845-ben végképp felhagyott mesterségével, Várpalotára ment székállólegénynek, ahol egészen a honvédseregbe való bevonulásáig dolgozott. Természetesnek látszik, hogy a mesterséghez szükséges szerszámokat magával vitte, annál is inkább, mert azokra odahaza már nem volt szükség. Erősen gondolkodóba ejt viszont, hogy az acélba alig kiolvasható apró betűkkel a „NEUSATZ” jelzés van ütve, s Petőfi István fényképgyűjteményében egy képre akadtam, mely valószínűleg a fiatal, húsz és harminc év közötti Petőfi Istvánt ábrázolja, hátlapján pedig a következő cégjelzés látható: „Photogr. art. Anstalt Josef Singer Neusatz Hauptplatz neben Hotel 'Schneider'”. Ha a fénykép valóban Petőfi István arcát mutatja, akkor feltétlenül járnia kellett Neusatzban, s könnyen elképzelhető, hogy az acélt ott vásárolta; annak semmi nyoma, hogy a szabadságharc előtt egyáltalán elhagyta volna csak rövid időre is az ország területét; később viszont – 1851-től, az osztrák hadseregből való (első) elbocsátásától 1853 elejéig – letartóztatásáig – ismét a mészáros mesterséget folytatta, Péterváradon. Ekkor járt volna Neusatzban? – Egy rég eltűnt, szürke élet legprózaibb hétköznapjait feszegető, de fogas kérdések ezek, melyekre pontos választ csak beható és sokoldalú vizsgálat adhatna.

A családi hagyomány szerint ugyancsak a szülői házból származik egy közönséges, aranyozott farámába foglalt falitükör, amilyenek a múlt században minden módosabb paraszt- és iparos-házban találhatók voltak; hátsó faburkolatára az 1828-as évszámot írták. (Ha az ember belenéz, nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy ebben a tükörben a gyermek és felnőtt Petőfi számtalanszor láthatta önmagát.) Ugyancsak az öregeknek tulajdonítanak egy kis fajansz-edényt, melynek rendeltetését nem tudtam megállapítani (Csizmadia Lászlóné sem); lehetett szivartartó, virágváza, tejfelesbögge; színe sötétbarna, fehér girlanddal, száján egy hullámvonalban hajlított pánt fut keresztbe. Aljára – még a kiégetés előtt – az 1804-es évszámot karcolták. Eszerint ők is kaphatták valahonnan, esetleg a Hruz, vagy Petrovics nagyszülőktől kerülhetett hozzájuk.

Petőfi István házi berendezési, illetve felszerelési tárgyai közül nem sok maradt

meg: mindössze egy sötétre pácolt, keskeny falóra, mely láthatólag egy hajdani egységes szoba-berendezésnek darabja, valamint két igen jó állapotban lévő damaszt-abrosz, sarkukban a P. I. monogrammal: ritka alkalmakkor, mikor az egész család együtt van, Csizmadia Lászlóné még ezeket szokta felteríteni.

Megmaradt Petőfi István fényképalbuma, melyben számos darab található még az eredeti gyűjteményből is. Birtokában volt egy nevezetes embereket ábrázoló sorozat, melynek aranyfürdős eljárással készült darabjai – egyöntetőségüknél fogva, s egyéb jelekből következtetve – bizonyára sokszorosított példányok. Ilyen egyéb jelek: hátlapjukon cégjelzés nincs, ellenben eléggé primitív ceruzairással számokat jegyeztek rájuk (No. 114, No. 127 b. stb.), valamint az ábrázolt személy kilétét: Jókai Mór Dichter, Ghiczy Kálmán Deputirter, Arany János Ung. Dichter, Tompa Mihály Dichter. E két utóbbinál úgy látszik, eltévesztették a neveket, mert valaki a ceruzairást kiradirozta, s helyén Petőfi István jól felismerhető kezeírásával, piros tintával írva olvashatjuk: Arany János, Tompa Mihály. Tompa arcképéről megállapítottam, hogy az Barabás 1857-ben készült rézkarcának fényképmásolata, s ugyancsak kétségbe kell vonnom Arany fényképének eredetiségét is. Jókai, Tisza és Ghiczy képe viszont (ismert vagy ismeretlen) fénykép után készült másolat. Ezek között találtam *Deák Ferenc* kétségtelenül eredeti, cégjelzéses (Ganzi és Heller fényképészeti műterme Pesten Kristóf-tér) fényképét, hátlapján a „Pest Városi Árva-Ház” tulajdonát képező körpecséttel; kivitelében teljesen elüt a sorozat többi darabjától, de, hogy Petőfi Istvánék gyűjteményében mégis azok közé tartozott, azt a No. 37 e. ceruzajelzés bizonyítja. (Ebből viszont az következik, hogy a számozás és a német nyelvű ceruza-feliratok nem az árusító cégtől, hanem az album rendezőjétől – Schneider Erzsébettől, esetleg Geisstnétől – származnak.) Találtam továbbá fényképeket azokról, akik Petőfi István mindennapi környezetéhez tartoznak: Schneider Erzsébetről, a Geisst-házaspárról, s még sok férfiról, nőről és gyermekekről, akiknek kilétét megállapítani nem tudtam.

Petőfi István hagyatékának egyes darabjai vitathatatlan értéket jelentenek a Petőfi-ereklyetár számára, más darabjai alapos felülvizsgálatra szorulnak. Hálával tartozunk a két halott asszony – Schneider Erzsébet és Debreczenyné Piltz Róza – emlékének, valamint az élőnek: özv. Csizmadia Lászlónénak, akik az ereklyéket az utókor számára hűségesen megőrizték.

Imre Lajos

KEDVES OLVASÓINK!

a TIT Szolnok megyei Elnöksége és a Jászkunság Szerkesztőbizottsága

BOLDOG ÚJ ÉVET KÍVÁN

folyóiratunk minden előfizetőjének és olvasójának. Támogatásukat változatosabb és tartalmasabb cikkekkel fogja viszonozni

A 10-IK ÉVFOLYAMÁBA LÉPŐ

JÁSZKUNSÁG